

82380

BMS001005235
S2380
Grize Literatuur

J. Riezenkamp

De Rotterdamse musea en hun educatieve functie

Rotterdam, Gemeente, juni 1976.

15 MEI 1977

dr. E. Boekmansichting
Bibliotheek

82380

1976
lu
24

VERZAMELING 1976

Volgnr. 193

Code: 14

Kz. nr. 86-10-30/101

Rotterdam, 11 juni 1976.

Educatieve functie van de
Rotterdamse musea.

Aan de gemeenteraad.

In de beleidsnota van ons college voor 1976 kondigden wij een deel-
nota aan met betrekking tot de Rotterdamse musea en hun educatieve
functie.

Wij bieden u de nota van wethouder Kunstzaken over dit onderwerp
hierbij aan. Met de inhoud en de aanbevelingen van de nota kunnen wij
ons verenigen.

Burgemeester en Wethouders van Rotterdam,

De Secretaris,

De Burgemeester,

J. G. BANNINK

A. A. VAN DER LOUW

De Rotterdamse musea en hun educatieve functie

1. Inleiding

Recent onderzoek heeft uitgewezen, dat ca. 50% van de Nederlandse bevolking nog nooit van het Museum Boymans-van Beuningen heeft gehoord. Voor het Rijnmondgebied is dit cijfer slechts ca. 20%. De bekendheid met ons grootste museum lijkt derhalve verheugend groot (tenslotte kent ook een paar procent Nederlanders Prins Bernhard niet). Aangezien de andere gemeentelijke musea echter minder bekend zullen zijn kan het geen kwaad ze hier in het begin van deze beleidsnota nog eens te noemen: in willekeurige volgorde zijn dat het Historisch Museum van Rotterdam, het Museum voor Land- en Volkenkunde en het Maritiem Museum 'Prins Hendrik'.

Alle vier musea bevatten collecties die op nationaal, soms internationaal niveau staan. Hun gezamenlijke tekort bedraagt in 1976 ca. f 20.000.000,— (bijna f 30,— per Rotterdammer), hetgeen — het mag nog wel eens gezegd worden — geheel voor rekening van de gemeente Rotterdam komt. Dit feit, het aantal gemeentelijke musea en niet in de laatste plaats hun kwalitatieve belang, stelt Rotterdam in een uitzonderingspositie in het land, een en ander nog versterkt doordat de musea alle gratis toegankelijk zijn.

Ondanks dit alles, en ondanks het feit dat ongeveer een derde van het totale budget voor Kunstzaken naar de musea gaat, is het lang geleden dat er in een beleidsnota over het museumbeleid is gesproken: voor het laatst in 1957, en ook toen nog vrij oppervlakkig.

Dit is voor mij een van de redenen geweest om een beleidsnota te willen wijden aan de Rotterdamse musea. Een andere reden is, dat de musea zowel in Rotterdam als landelijk de laatste jaren sterk in beweging zijn; er wordt zeer veel gesproken en geschreven over de doelstellingen van de musea, hun taken en functies. Om een aantal recente nota's te noemen: van de landelijke museumvereniging over het museumbeleid; van de Rotterdamse musea over hun educatieve functie; van de directeur van de Rotterdamse Kunststichting een discussienota over een nieuwe blik op de museumkwestie. Bovendien is al geruime tijd een museumnota van de minister van CRM in voorbereiding. U begrijpt dat ik in deze situatie niet kan achterblijven.

Er doet zich bij alle discussie's en nota's een probleem voor: of de materie is dermate abstract en visionair behandeld, dat er voor een gemeentelijke politicus geen operationele beleidslijn uit te destilleren valt of de stukken worden geschreven vanuit de specifieke museumproblematiek, waardoor de vertaling in beleidstermen voor u en mij een moeizame zaak is. Hierdoor, en omdat wij, zoals ik hierboven schreef, zeer lang geleden voor het laatst een openbare discussie in de gemeenteraad over de musea hebben gehad, heb ik mij bij de opzet van deze nota enigszins beperkt en wel tot de educatieve functie van de musea. Aangezien echter de educatieve functie niet te scheiden is van de andere functies en activiteiten van de musea, valt niet te ontkomen aan een — zij het niet zeer gedetailleerde — bespreking van het museumbeleid in het algemeen.

Wat dit laatste betreft is mijn conclusie, dat de musea, ook de Rotterdamse, zich in hun algemene functie ('cultuuroverdracht') op een te beperkt publiek hebben gericht, een publiek dat op een traditionele, selectieve wijze in een bepaalde vorm van cultuur geïnteresseerd is. De musea lijken de aansluiting met andere vormen van cultuur gemist te hebben, waardoor vele publieksgroepen slecht aan hun trekken komen. Het museum zal in de toekomst meer publieksgericht gaan functioneren en daar de gelegenheid voor moeten krijgen. Ook met betrekking tot de doelstellingen waarmee de musea zich tot die bestaande en nieuwe publieken richten heb ik een uitgesproken voorkeur: de educatieve doelstelling weegt bij mij, zoals in het vervolg zal blijken, het zwaarst.

2. De Rotterdamse musea

Een museum is 'een permanente instelling, in dienst van de gemeenschap en haar ontwikkeling, toegankelijk voor het publiek, niet gericht op het maken van winst, die de materiële getuigenissen van de mens en zijn omgeving verwerft, behoudt, wetenschappelijk onderzoekt en hierover informeert voor doeleinden van studie, educatie en genoegens' — althans dat zeggen de bij het museumwezen meest betrokkenen, de leden van de Algemene Vergadering van het International Council of Museums (ICOM) in 1974.

De Rotterdamse musea voldoen vrij aardig aan deze beschrijvende definitie. Zij zijn toegankelijk en niet op winst belust; zij verzamelen, behouden, onderzoeken en presenteren collecties bestaande uit voorwerpen van cultuur. Dit alles voor studie, educatie en genoegens. Met deze constatering is echter nog geen beleidsnota geschreven. Daarvoor moeten de bovenstaande begrippen, toegespitst op de Rotterdamse musea, politiek worden ingevuld; moet worden aangegeven welke van de functies van de musea voor welke publieken op welk moment en onder welke voorwaarden vervuld behoren te worden. Er staat bijvoorbeeld 'studie, educatie en genoegens', wat betekent dat elk museum in bepaalde mate deze doeleinden moet najagen, wil het een museum zijn. Bovendien moet het 'verwerven', anders verliest het zijn museale status. Dat zij zo, het neemt alleen niet weg dat een gemeentelijk museumbeleid bepaald wordt door de afweging van het belang dat wij geven aan studie, educatie, onderscheidenlijk genoegens en aan de wijze waarop deze doelen bereikt worden. Ter verduidelijking van dit laatste: in de definitie valt te lezen, dat het museum 'verzamelt' en 'informeert'. De collectie en de presentatie daarvan bepalen derhalve het gezicht van het museum. Ook de mate waarin door de musea energie wordt besteed aan het verzamelen met alles wat daarbij hoort respectievelijk aan het presenteren, het tentoonstellen, is een beleidskeuze.

Zoals de meeste definities is ook deze een momentopname, geldig voor deze tijd. Nu vind ik dat geen bezwaar: al te vaak is het omvangrijkste deel van een beleidsnota het historische overzicht. Toch is het nodig om in kort bestek te beschrijven hoe het museumbeleid zich in het algemeen ontwikkeld heeft, ten eerste om te kunnen constateren welk gewicht er in de Rotterdamse musea aan de onderscheidene functies en activiteiten wordt gehecht (hetgeen zijn neerslag heeft in de museumorganisatie en de opbouw van de personeelsformatie) en ten tweede om, indien het gewenste beleid is geformuleerd, te kunnen voorspellen in hoeverre dit kan worden uitgevoerd in de historisch gegroeide situatie.

3. Museumbeleid is verzamelbeleid?

Op enkele uitzonderingen na zijn de musea, zeker de vier Rotterdamse, ontstaan uit (combinaties van) particuliere verzamelingen. Die kernen bepalen nog steeds voor een zeer belangrijk deel het gezicht van de collectie en dus van het museum.

De collecties komen op verschillende momenten in de geschiedenis in handen van de overheid en moeten dus getoond worden. De Rijkscommissie die zich in 1921 met de reorganisatie van het Nederlandse museumwezen bezig hield zei dan ook: 'Een museum in het algemeen is een instelling waarin voorwerpen die samen een organisch geheel vormen, zó worden tentoongesteld, dat hunne betekenis en die van het geheel voor de bezoekers, ook voor de niet-vakman, duidelijk worden'. In deze definitie (in feite een beschrijving van activiteiten) is evenals in het voorgaande sprake van de verzameling en de presentatie daarvan. De presentatie is echter in hoge mate afhankelijk van datgene wat de collectie — in zijn meestal toevallige samenstelling — te bieden heeft. Dat betekende, dat het tentoonstellingsbeleid en het aankoopbeleid, in belangrijk mate bepaald werden en worden door de gegevens van de collectie. De musea richtten zich daardoor op een publiek dat de gedachtenwereld van de oorspronkelijke verzamelaars zeer nabij stond, al was het 'niet-vakman'. Het betekent ook, dat de aanvullingen en de presentatie van de collectie in hoofdzaak afgestemd zijn op de belangstelling van dat publiek en van de museale deskundigen.

In Rotterdam hebben de musea op verschillende manieren geprobeerd hun publiek uit te breiden, en zij zijn daar, gezien de gestegen bezoekerscijfers, gedeeltelijk in geslaagd. Belangrijk is natuurlijk geweest de beslissing om in het Museum Boymans-van Beuningen ook moderne kunst te gaan verzamelen en te tonen. Daarmee is ongetwijfeld een nieuw publiek aangetrokken. Ook het in toenemende mate organiseren van tentoonstellingen met behulp van bruiklenen kan de beperkingen van de eigen collecties enigszins ondervangen, al valt te betwijfelen of daarmee (behoudens uitzonderlijke exposities) werkelijk andere bezoekers in de musea komen.

Zeer ingrijpend was het afschaffen van het kwartje entree in 1970. Hoewel aanvankelijk nog enige vrees heerste, dat daarmee het hek van de dam was, en dat nu voortaan de musea zouden worden bevolkt door zwervers en loslopende kinderen, wijzen de schaarse statistische gegevens er niet op dat de sociale samenstelling van de bezoekers zich in die verheugende richting heeft ontwikkeld.

Ook het ontstaan van de zo geheten educatieve diensten komt voort uit de behoefte en/of de noodzaak om meer met de collecties te doen, het museum toegankelijk te maken voor een groter publiek, voor de niet-deskundige bezoekers. Zoals misschien te verwachten was, gezien de allesoverheersende rol die de collectie in de musea speelde en nog steeds speelt, kregen de educatieve medewerkers een taak die vooralsnog in één richting werkt: de verzameling is een onaantastbaar gegeven dat aan het publiek dient te worden verklaard. De museumstaf verzamelt, stelt ten toon, bepaalt de inhoud van de informatie en zo is het goed; als de bevolking daar geestelijk nog niet aan toe is, ligt het op de weg van de rondleiders om het publiek op te voeden, via uitgekende strategieën.

Ik verwacht ten aanzien van een verbreding van het publiek niet al het heil van de bestaande educatieve diensten, zeker niet als zij zich in hun functioneren beperken tot het bovenomschreven eenrichtingsverkeer. Als de musea zich willen richten op een ruimer en ander samengesteld publiek, zullen alle medewerkers van die taak doordrongen moeten zijn. Ook de conservatoren, zij die zich in eerste instantie geroepen voelen voor het 'verzamelen, wetenschappelijk bewerken, publiceren, onderhouden, behouden, beheren en beveiligen', zullen zich moeten afvragen welke publieksgroepen welk soort tentoonstellingen zouden willen zien, hoe die groepen zijn samengesteld, wat hun sociale achtergrond is, wat hun belangstellingen zijn.

De educatieve medewerkers (zo heten ze nu eenmaal, al werkt deze benaming wel verwarrend) kunnen daarin een zeer belangrijke rol spelen, als de deskundigen op het terrein van 'het publiek'. Zij hebben de meeste contacten buiten het museum, zij kunnen gegevens doorgeven aan de anderen in het museum, zij kunnen de conservatoren bijstaan in het ontwikkelen van een meer publieksgericht museumbeleid. Wil men deze situatie in Rotterdam bereiken — en dat wil ik — dan zullen de educatieve afdelingen van de musea kwalitatief en kwantitatief sterker moeten worden bezet, zodat zij met recht publieksafdelingen genoemd kunnen worden. Zij zullen op gelijk niveau en samen met de conservatoren moeten werken, zowel wat de tentoonstellingen betreft, als het aankoopbeleid, de presentatie van de collectie, de vormgeving van de museale ruimten en de museumpublikaties.

Deze nogal ingrijpende accentverlegging, van een beleid uitgaande van de verzameling naar een beleid uitgaande van het publiek, behoeft nog geen culturele vervlakking te betekenen. In de musea is zeer veel aanwezig dat, anders geselecteerd en gepresenteerd (misschien zelfs buiten de gebouwen) voor een heel ander dan het traditionele publiek interessant kan zijn. Bovendien zijn vele uitingen van hedendaagse cultuur het waard om verzameld en getoond te worden, uitingen die door de musea nu nog niet als zodanig erkend worden. Dit alles moge ertoe leiden, dat de bezoekers zich meer thuis voelen in de musea, dat de letterlijk en figuurlijk onschatbare cultuurgoederen die er aanwezig zijn beter worden gebruikt en dat cultuuroverdracht voor de vele soorten publiek een door het gehele museum gedragen taak wordt.

4. De educatieve functie

Het werk van de educatieve diensten zoals ik dat in de vorige paragraaf beschreef moet ertoe leiden dat de musea meer publieksgericht gaan functioneren en dat een tweerichtingsverkeer wordt gecreëerd tussen het museum en de verschillende publieksoorten, een en ander afgezien van de doelstellingen, die met deze directere confrontatie publiek — museum worden nagestreefd.

Getoetst aan de ICOM-definitie betekent het voorgaande, schematisch gesteld, dat de activiteit 'verzamelen' met alles wat daarbij hoort ondergeschikt is aan de informatie en presentatie, zulks om de genoemde doeleinden van 'studie', educatie en genoegten' beter te kunnen bereiken.

Ik neem graag aan, dat de essentie van de musea zit in de combinatie van deze drie doelstellingen. Ook hier geldt, dat het geheel meer is dan de som der delen; en ook zonder dat de bezoeker verplicht is iets

blijvends van de musea op te steken, moet hij zich er plezierig voelen. Zowel de enkeling als de groep, het kind als de volwassene moet zonder rondleiding, museumles of vormingscursus welkom zijn en een persoonlijke ervaring kunnen opdoen.

Evenzeer is echter waar, dat ook in de doelstellingen politieke voorkeuren gesteld moeten worden. Ik kom wat dat betreft tot de volgende rangschikking.

Voorzover het de andere functies ondersteunt is wetenschappelijk werk in de musea noodzakelijk. Het voldoen aan een zuiver wetenschappelijke doelstelling acht ik echter geen taak voor de gemeentelijke overheid. Hoezeer de recreatieve functie ook verbonden is met de musea — ik ben zelfs van mening dat het recreatieve aspect in de musea veel meer dan tot nu toe uitgebuit kan worden — toch kan deze nooit de belangrijkste zijn. De hoofdfunctie ligt veeleer in de rol die de musea, elk voor hun specifieke vakgebied, kunnen spelen in permanente educatie.

Met deze constatering ben ik er uiteraard nog lang niet. Nog afgezien van het feit dat educatie mijn vakterrein niet is, loop ik het risico in uiterst vage taal te vervallen over 'bewustzijnsprocessen', 'redzaamheid', 'musische vorming' en dergelijke. Het volgende is dan ook geschreven op basis van een voorstel van mijn ambtgenoot van Onderwijs, Jeugdzaken en Vormingswerk en is een poging om de educatieve functie te definiëren en te concretiseren.

5. Hoe vervullen de Rotterdamse musea hun educatieve functie?

In beginsel natuurlijk door er te zijn en toegankelijk te zijn, aangezien elke toevallige confrontatie van een individu met een voorwerp van culturele betekenis onvoorspelbare vormende waarde kan hebben. Ik ben er echter niet van overtuigd dat we zo voldoende profiteren van de potentiële educatieve waarde van de collecties. De grootste kans op een blijvende ervaring lijkt mij eerder aanwezig indien de confrontatie gericht en volgens plan gebeurt, aangepast aan de ervaringswereld van de bezoeker, ingepast in een leerprogramma dat op dat moment voor hem actueel is, of wellicht juist daarmee in conflict, maar dat alles in elk geval doelbewust.

Getoetst aan deze beschrijving blijken de Rotterdamse musea nog zeer onvolledig hun potentiële educatieve functie te vervullen. Mede omdat het educatieve werk zoals het nu geschiedt te zeer eenrichtingsverkeer is van museum naar publiek zijn de bezoekers voor het museum te weinig bekend en worden de musea derhalve onvoldoende gebruikt door andere educatieve instellingen zoals onderwijs en vormingswerk. Er zijn vele contacten tussen de musea en o.a. de scholen, maar de bezoeken die daaruit voortkomen zijn veelal vrijblijvend (recreatief), er is vrijwel geen inhoudelijke samenwerking tussen de educatieve afdelingen van de musea onderling, noch is er enigerlei vorm van gestructureerd overleg tussen de musea en de sector van mijn ambtgenoot van Onderwijs, Jeugdzaken en Vormingswerk. Dit heeft tot gevolg dat veel energie verloren gaat en veel mogelijkheden ongebruikt blijven liggen en dat educatieve programma's die door de musea worden ontworpen slechts zelden aangepast zijn aan concrete behoeften, zoals lesprogramma's, in bijvoorbeeld het lager onderwijs. Doordat de educatieve diensten, zoals ik hierboven stelde, weinig of geen beleidsinvloed hebben binnen de

musea (al is dat per museum zeer verschillend; ik zal u echter niet met te veel nuanceringen vermoeien) worden er nauwelijks tentoonstellingen of aankopen georganiseerd, c.q. gedaan, op basis van specifieke onderwijskundige behoeften. De hoeveelheid rondleidingen en groepsbezoeken is vaak belangrijker dan het kwalitatieve effect ervan. Er zijn in de museale collecties uitgebreide mogelijkheden om een tegenwicht te verschaffen tegen het uiterst verbale systeem van onderwijzen in Nederland. Educatief werk wordt tot nu toe echter nog te vaak verward met het schrijven van verklarende teksten, zodat de rondgeleide groepen in verbaal geweld dreigen onder te gaan. De musea beschikken nog onvoldoende over educatieve ruimten, materialen en gekwalificeerd personeel dat gelijkwaardige gesprekspartner kan zijn, niet alleen van onderwijzen en vormingswerkers, maar ook van de museumleiding.

6. Een concreet plan

Zowel het publieksgerichte functioneren van de musea als hun rechtstreeks educatieve functie is afhankelijk van de mate waarin de vraag van het publiek in al zijn verschijningsvormen — georganiseerd in onderwijsverband of anderszins of zelfs ongeorganiseerd — kan doordringen tot de beleidsbepalende functionarissen bij de musea. Ik heb hierboven geconstateerd, dat die afstemming van het (potentiële) aanbod op de (onuitgesproken) vraag belemmerd wordt door twee gebreken: in de museumorganisatie zelf hebben de educatieve medewerkers te weinig gewicht — mede omdat ze vaak onvoldoende voor een museumbeleidsfunctie gekwalificeerd zijn — en daarbuiten is de vraag niet of nauwelijks georganiseerd, zijn er geen overlegstructuren.

Ik moet zeggen, dat ik mij er in de bestaande situatie niet aan waag om voor deze beide tekortkomingen, in het toch zeer abstracte kader van een beleidsnota, pakkende oplossingen aan te dragen. Ik geef er de voorkeur aan om u, zoals ik hiervoor gedaan heb, de structurele tekorten te noemen en voorshands alleen te proberen klein en concreet te beginnen. Ik heb derhalve in overleg met mijn ambtsgenoot van O.J. en V. een proefproject opgezet, dat als eerste doel heeft overleg te creëren tussen vertegenwoordigers van het onderwijs en de musea, opdat concrete en gerichte vragen van het onderwijs vertaald kunnen worden in museale programma's. Ook het Lijnbaancentrum, een van de tentoonstellingszalen van de Rotterdamse Kunststichting, neemt deel aan het overleg. Dit centrum verschilt weliswaar van de musea, onder meer doordat het geen vaste collectie heeft, maar voor het gericht educatieve functioneren ervan is het zeer wenselijk dat het meedoet. Wij hebben als aangevers tot en afnemers van de programma's voorshands gekozen voor het lager onderwijs, omdat de musea daar al veel contacten mee hebben en omdat het duidelijk georganiseerd is.

Het proefproject, waarvoor de voorbereidingen reeds zijn gestart, zal het komende seizoen op voorzichtige schaal in de praktijk worden gebracht. De School Advies Dienst begeleidt de proef voor de onderwijskundige aspecten, de organisatorische en inhoudelijke supervisie geschiedt zoals gebruikelijk door de Stichting Muische Vorming, die al het kunstzinnige aanbod aan het onderwijs coördineert.

Deze kleine stap betekent niet dat de fundamentele zaken die ik heb aangeroerd op de lange baan worden geschoven. Het is uitdrukkelijk mijn bedoeling dit kleine concrete begin te beschouwen als oefenmateriaal dat

moet leiden tot verdere beleidsuitspraken over de educatieve doelstellingen van de musea en hoe ze die ook voor anderszins georganiseerde en ongeorganiseerde publieken willen bereiken, welke interne organisatie daarvoor nodig is en welke overlegstructuren geschapen moeten worden. Het moet bovendien aantonen hoe de educatieve diensten zich kunnen ontwikkelen tot publieksdiensten en hoe derhalve de musea hun publieksfunctie beter kunnen vervullen. Nog afgezien van dit alles, valt er ook op korte termijn heel wat te leren.

- De vier musea en het Lijnbaancentrum werken samen de thema's uit, iedere educatieve dienst voor de eigen instelling. Deze samenwerking moet al doende geleerd worden.
- De inhoudelijke en organisatorische begeleiding door de Stichting Musische Vorming moet in de praktijk worden ingevuld.
- De schoolbegeleiding door de S.A.D. op dit voor haar onontgonnen terrein krijgt als het goed gaat nieuwe impulsen. Voorshands meen ik, dat de Stichting Musische Vorming voor deze specifieke vorm van schoolbegeleiding het meest geëquipeerd is. We zullen afspraken moeten gaan maken over de werkverdeling tussen deze twee instellingen.
- De praktijk moet bewijzen of de musea inderdaad in staat zijn in onderwijsprogramma's een nuttige aanvullende functie te vervullen.
- Uit de ervaringen en vooral de tekortkomingen van de proef komen concrete aanwijzingen voor de plaats die de educatieve medewerkers moeten krijgen en hun kwalificaties.

Op grond van de resultaten zal ik, zoals gezegd, maatregelen maatregelen nemen om de educatieve functie van de musea ook voor andere georganiseerde en ongeorganiseerde publieksgroepen beter te doen vervullen. De evaluatie zal zich op al deze en bovengenoemde punten richten. Als de ervaringen daartoe aanleiding geven en herverdeling van geld en mankracht niet voldoende resultaat blijkt te hebben, zal ik mij gaarne tot u richten met voorstellen inzake versterking van de educatieve diensten (in het personele en financiële vlak) en inzake wenselijke organisatiewijzigingen in de musea.

J. Riezenkamp